

Dolgan, Milan

**Vzajemní ali skupni slovanski jezik, kakor ga je oblikoval
Matija Majar Ziljski**

In: *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca. IV, (Příspěvky přednesené na IV. balkanickém sympoziu v Brně ve dnech 25. a 26. května 1994)*. Dorovský, Ivan (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995, pp. 69-75

ISBN 8021011580

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/122737>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VZAJEMNI ALI SKUPNI SLOVANSKI JEZIK, KAKOR GA JE OBLIKOVAL MATIJA MAJAR ZILJSKI

Preučevanje Majarjevega skupnoslovanskega jezikovnega projekta mi je narekovala želja, da bi v svoji knjigi SESTRSKI JEZIKI (DOŽIVLJANJE IN UČENJE SLOVANSKIH JEZIKOV, Ljubljana 1993, samozaložba) poleg glavnih obstoječih slovanskih knjižnih jezikov prikazal tudi en poskus skupnega umetnega jezika – slovanskega esperanta. (Tega potem nisem uresničil, ker je primanjkovalo zanesljivega slovarskega in tekstnega gradiva.) Poleg tega je bila lani stoletnica Majarjeve smrti – nazadnje je živel in umrl v Pragi, kjer je tudi pokopan.

Možnost, da bi Slovani oblikovali skupni knjižni jezik, je bila v začetku 19. stoletja še dokaj živa. Slovak Jan Herkel je leta 1826 objavil tak projekt na osnovi živih jezikov, med katerimi obravnava tudi slovenščino. Razvoj v slovanskem svetu pa je šel bolj v smeri ločevanja posameznih jezikov. Značilno je, da je leta 1846 Slovak Ljudevit Štúr utemeljil dokončno ločitev slovaščine od češčine, čemur je nasprotoval znameniti književnik Jan Kollár.

Matija Majar se je v knjigi PRAVILA KAKO IZOBRAŽEVATI ILIRSKO NAREČJE I U OBČE SLAVJANSKI JEZIK (Ljubljana 1848, samozaložba) odločno postavil na stran Jana Kollárja. Deloval je za jezikovno približevanje med slovenščino in srbohrvaščino, med češčino in slovaščino, pa tudi vseslovansko. Menda je imel že leta 1851 pripravljeno vseslovansko slovnico, in sicer v cirilici, končno pa jo je izdal v letih 1863–65 v dveh delih v „zlati Pragi“. Naslov je: UZAJEMNI PRAVOPIS SLAVJANSKI, TO JE: UZAJEMNA SLOVNICA ALI MLUVNICA SLAVJANSKA. Polovica naslova je v cirilici, polovica v latinici, potem pa razpravlja v latinici, besedilo vzajemne slovanščine pa podaja v cirilici.

Majarjeva vztrajnost na področju jezikovnega približevanja Slovanov nima samo konservativnih značilnosti, temveč je tudi izraz realne in še danes prisotne potrebe, da bi se Slovani med seboj nekako sporazumevali. Seveda je potreba tudi širša – evropska in svetovna, in kot je znano, jo je še najbolj uspešno potešil L. Zamenhof, ki je leta 1887 izdal v Varšavi svoj projekt esperanta. Za takšno, tako rekoč esperantsko razsežnost

Majarjevega udejstvovanja je imel med znamenitimi jezikoslovci posluh Jan Baudouin de Courtenay. O tem je pisal slovenski oziroma ameriški slavist Rado Lenček.

Majar se ni strinjal, da bi za sporazumevanje med Slovani služila arhaična in že precej „skupna“ cerkvenoslovanščina, pa tudi ne, da bi Slovani uporabljali jezik, ki je najbolj razširjen in izoblikovan, to je ruščino, pač podobno kot se dandanes svetovno uveljavlja angleščina, in sicer se uveljavlja bolj kot esperanto. Da je imel Majar kar prav, kažejo najnovejši časi, ko se v slovanskem svetu ruščina umika.

Matija Majar je spoštoval in priznaval naravni razvoj jezikov, to je členjenje „slovanščine“ na posamezne jezike in seveda na narečja. Mislim, da je to spoštovanje in utemeljevanje celo škodilo njegovemu vzajemnemu projektu in ga spodkopavalo. Toda svojo življenjsko nalogo je našel v skrbi za širša, ne pa ožja slovanska območja. Pri tem se je skliceval na demokratično potrebo in načelo, da se pripadniki sorodnih jezikov nekako sporazumevajo in da v praksi oblikujejo skupno jezikovno osnovo:

„Isti naši priprosti ljudi razna narečja govoreči, slovnice neznajući, znadu vendar govor tako obrnuti, da se govoreči za silu razume: bi morala biti vendar čudna, ako bi samo naši spisovatelji, samo naši književni i učeni muži pišuči za vse Slavjane, ne znali ali ne hoteli svoj dosadajni književni jezik malo obrnuti, popraviti i poravnati, da bi barem za silu razumeli i ostali Slavjani.“

Po drugi strani pa je Majar s svojim vzajemnim jezikom hotel predvsem zadovoljiti potrebe znanosti in visoke literature. Postavlja se vprašanje, kaj je pri Majarju bolj pristno – ali demokratizem ali elitizem. Mislim, da so Majarjeve ideje o vzvišeni literaturi nastale pod vplivom Jana Kollárja, medtem ko je Kollárjev demokratizem manj izrazit kot Majarjev.

Majarjevo jezikoslovno delovanje ima sicer značilnosti znanstvenega raziskovanja, vendar odločno prehaja v kulturno gibanje, ki ima širše družbene cilje kot znanost. Takšen cilj je med drugim mir, ne pa vojskovanje med Slovani, na primer med Južnimi Slovani.

Značilno je, da Majar v uvodnih poglavjih vzajemne slovnice polemizira s predstavniki čiste znanstvene slavistike, to je take, ki ne postavlja v ospredje družbenih potreb, ampak se zadovoljuje s slo-nokoščenim stolpom znanosti. K njim prišteva Frana Miklošiča, F. L. Čelakovskega, P.J.Šafařika in Martina Hattalu. Seveda jim izraža tudi spoštovanje, jih hvali in jih pozitivno citira, po drugi strani pa je oster:

„Ja naprotiv mislim, da se naša narečja ne imaju neprestano prisposodabljati i nekonečno se sravnivati samo zato, da bi se prisposodabljala

i spravivala: nego zato, da bi se po prisposodbljanji i spravivanji pravično ustanovile one slike slovničke i tvaroslovne, koje su uzajemne, to je vseslavjanske... Takovi učeni jezikoizpitni spisi i knjige prejiskuju, taku rekuč, na drobnogled pojedina slavjanska narečja v naj menjših razlikicah – koliko podrobneje, toliko izverstneje; jinače uzajemna slovnica, ona motri samo na naj glavnejše stvari, – samo na debelo, ona se vznasi nad našimi narečji tako visoko, jih motri tako iz daleka, da zmiznu i zibnu izpred oči vse iznimke, vse manje razlike.“

Majarjeva polemična slikovitost doseže višek, ko sebe in svojo metodo primerja z veletrgovcem, ki prodaja železo in svinec in uporablja velikansko tehtnico, medtem ko kritizirani znanstveniki uporabljajo zelo fino, zlato tehtnico, s katero merijo drobnarije.

To, da je Majar jezikoslovno nepopoln in netočen, spada tako rekoč k njegovi metodi. Ni prav, če ga ocenjujemo samo s stališča jezikoslovja, temveč moramo upoštevati sociologijo, politiko, psihologijo. Po Majarjevem mnenju naloga jezikoslovca ni predvsem to, da opisuje razčlenjenost jezikov, temveč da ustvarja enotnost, združenost in s tem nekaj novega, še ne obstoječega. Ustvarjanje knjižnega jezika oziroma združevanje podobnih jezikov (govorov) je prav tako ljudski pojav, kot je naravna razčlenjenost jezikov.

Potrebnost ustvarjanja knjižnega („učenega“) jezika je Majar čutil na slovenski način. Slovenski knjižni jezik se ni oblikoval kot jezik kakšnega središča, recimo Ljubljane, ampak kot jezikovni sporazum slovenskih dežel in pa s pomočjo prevzemanja prvin iz slovanskih jezikov. Majar poenostavljeno misli, da so vsi knjižni jeziki umetni v tolikšni meri kot slovenski jezik.

Zato je razumljiv Majarjev ponos: „To je prva uzajemna slavjanska slovnica, kakove do sada nismo ješče imeli.“ Majar je uresničevalec tistega, kar so Jan Kollár in drugi nakazovali samo načelno. Ne more se vsakdo naučiti štirih slovanskih jezikov, potreben je nadaljnji korak. Majar je opravil težaško in tvegano realizatorsko delo in v tem smislu je jezikoslovec – realist in ne romantični sanjač.

Majar ni ostal pri teoriji o skrčenju slovanskih jezikov na štiri glavne, s čimer bi bili prizadeti na primer slovenščina in slovaščina in čemur se je tako vehementno uprl France Prešeren (glej njegova pisma Stanku Vrazu, v katerih omenja Jana Kollárja, in pa njegov znameniti epigram o slovanskih „bahačih“) – ampak je te glavne jezike podvrigel kritiki in jih prisilil, da skupaj s cerkvenoslovanščino služijo kot gradivo za skupni slovanski jezik. Če je pri Majarju kaj krivičnega v odnosu do majhnih jezikov, je kvečjemu to, da pri oblikovanju vzajemne slovanščine ni mogel

v večji meri upoštevati prav vseh jezikov. Žal ne obravnava bolgarščine, ki je zanimiva zaradi oblikovne preprostosti. Slovenščina se seveda ne more pritoževati, saj jo Majar upošteva tudi, kadar je izrecno ne omenja. Majar je torej krepko presegel metodologijo slovanske jezikovne vzajemnosti, kakršna je bila značilna za Kollárja in njegove predhodnike.

Majar je bil zelo blizu zamisli, da je Slovanom treba ustvariti neodvisni, sodobni, preprosti, umetni sporazumevalni jezik. V tem smislu je značilna njegova trditev: „Vsaka dobra slovnica uči sklanjati samostalnike pravilno. Pravila, da se morajo sklanjati nepravilno, so kvazipravila.“

Že v knjigi o ilirščini (1848) je nastopil proti arhaiziranju ali naslanjanju na cerkvenoslovanščino. Zdaj je to stališče omilil in je cerkvenoslovanščini dodelil eno od vlog pri ustvarjanju slovanščine. Pravopis slovanščine ne more biti „prostorečen“, kot je pri zapisovanju narečij, temveč naj bo „slovoizpiten“, to je upoštevati mora koren, izpeljavo, sklanjanje, stopnjevanje in spreganje ter težiti k pravilnosti. Vendar „se ne sme etimologizirati neograničeno, sicer bi napravili jezik na polo izmišljen i na polo staroslavjanski i ako bi slovoizpitanje ješče dalje gnali, bi se nam izlegel jezik na polo izmišljen i na polo sanskritski.“

Izmišljenosti ali umetnosti se je Majar vendarle bal in se uklanjal prevladujoči jezikoslovni teoriji, naklonjeni naravnim jezikom in nenaklonjeni umetnemu jeziku.

Od posameznih jezikov zahteva, naj opustijo tiste lastnosti, ki so preveč individualne. Podvrže jih ostri kritiki: ruščino kritizira zaradi zapletene pisave, češčino zaradi preglasevanja in skrajševanja ter U-jevske sklanjatve, poljščino zaradi pretiranega mehčanja, srbščino zaradi izgovornega pravopisa, ki ga je uvedel Vuk Karadžić.

Na primer: „Človek se mora čuditi, kako može biti v jeziku tako junačkoga i vitežkega naroda, kako je narod poljski, vse tako pomehčano, smučkano i smečkano... Poljščina greši verlo često proti slovoizpitem pravopisu, jer si dovoljuje velike i česte nedoslednosti tako, da se hoče poljski pravopis izopaciti v gerdo nevezanost, razuzdanost.“ Na zaključku knjige pa Majar vsak jezik tudi proslavlja in Slovane na sploh opogumlja.

Bistveno za Majarjevo metodo je, da v slovanskem esperantu ali vzajemni slovanščini normira črkopis, pravopis, oblikoslovje, skladnjo in slog, ne obravnava pa besedišča oziroma prepušča slovarko med slovansko približevanje posameznim avtorjem. Tudi ne obravnava besedotvorja. Postavlja se praktično vprašanje, kaj bi lahko bolj povečalo med slovansko jezikovno sporazumevanje: ali poenoten slovar ali poenoteno oblikoslovje, ki ga postavlja v ospredje.

Kot vidimo, se, kar se tiče slovarja, Majar v svojem razpravljavskem jeziku (tudi na primer v svoji v slovanščini napisani knjigi o sv. Cirilu in Metodu) prosto giblje med slovanskimi jeziki. Veliko uporablja sopomenke. Zanimivo bi bilo raziskati, ali se oblikoslovno dosledno ravna po lastnih normah.

Majar skoraj popolnoma normira črkopis in pravopis, manj glasoslovje, to je izgovorjavo. Pri oblikoslovju navaja določeno obliko v naslednjih jezikih: cerkvenoslovansko, rusko, srbsko (o tem izrazu pravi v Predgovoru: „V knjigi neredko sem napisal slovo: srbsko, kde bi imalo stati slovo horvatsko–srbsko, to sem tako napisal samo kratkosti radi i molim učtivo, da mi to nikto ne zameri.“), češko in poljsko obliko. Nato odloči (normira) vzajemno slovansko obliko. Na ta način obsega njegovo oblikoslovje slovnico kar šestih jezikov.

Majar brez težav normira vzajemno obliko, ki je bolj ali manj enaka v petih slovanskih jezikih ali pa kjer se pokaže nedvomna večina (4 : 1, 3 : 2). Razmerje je lahko tudi 2 : 1 : 1 : 1. Če je razmerje 2 : 2 : 1, to je neodločeno, normira v slovanščini dvojnico, to je dve enakovredni obliki. Če pa pri tem ugotovi, da je na eni strani doslednost, ki izvira iz besedotvorja, na drugi strani pa razvoj, ki ne ustreza besedotvornemu izvoru, se odloči za doslednost („slovoizpitnost“). Če pa vse to nič ne pomaga in so vse oblike različne, Majar normiranje tudi opusti: „Onda se u ovoj slovnici nije mogel ustanoviti izraz uzajemni slavjanski – ali kada se budu časom naši sadajni književni jeziki med seboj bolje približali, se budu i za ove slučaje ustanovile slike uzajemne slavjanske.“

Majar je pri normiranju po eni strani odločen, včasih pa ne. Približno ena tretjina slovnicih oblik je normirana dvojniško ali neodločno. Majar ne predlaga, da bi vzajemno slovanščino izobrazenci naenkrat in splošno sprejeli, ampak načrtuje postopni razvoj. Njegova slovanščina naj ne bi bila preveč umeten, ampak kolikor toliko živ jezik. Dvojnice in neodločnost precej zmanjšujejo praktično uporabnost Majarjeve slovanščine. Majarjeva metoda je razpeta med dvema nasprotujočima si silama: na eni strani možnost ustaljenega doslednega umetnega jezika, na drugi strani samo predlog jezikovnega razvoja in postopnega približevanja. Žal Majar ni bil še bolj odločen.

Majar sicer vzpostavlja nov, umetni jezik, a to mu je le nujni ideal, da se je nečemu sploh mogoče bližati. Dejanska praksa pisateljev naj bi bila svobodno „približevavna“, kar pomeni, da naj se posamezniki po lastni uvidevnosti približujejo vzajemni slovanščini. Majar po eni strani ustvarja nov jezik, po drugi pa to izrecno zanika in predvsem pomaga posameznim narodnim jezikom, da se usmerijo v približevanje. „Ne terja

se, da bi morali pisati neki nov književni jezik – nego dosadajni književni jezik pa tako, da bi se koliko mogoče približevali ostalim narečjem... tem se ne napravlja nov jezik, nego tem se naprotiv naši književni jeziki hvalevredno samo lepšaju i izobrazuju.“

Poglejmo kot primer poljsko besedo, ki pomeni in ima isti koren in izpeljavo kot slovenska „prstan“. Majar prikaže, kako je to besedo mogoče pisati v slovanščini, ne da bi kaj spremenili njeno poljsko glasovnost. Predvsem mu je za to, da bi pisali s cirilico. Na naslednji stopnji približevanja pa Majar kritizira, da je v poljščini izvorni ali korenski t prešel v mehkišc, in po načelu „slovoizpitanosti“ vzpostavlja t, kar se na primer sklada s slovenščino, češčino, srbsčino, ruščino. Nasprotno pa bi Majar kritiziral slovensko besedo „prstan“, ker se uveljavlja srbski in češki način pisanja samoglasniškega r brez e, in bi glede tega dal prav poljščini, ruščini, cerkvenoslovanščini. Na naslednji stopnji približevanja pa Majar kritizira poljsko besedo za prstan zaradi pretiranega mehčanja soglasnikov, saj se vsi razen r izgovarjajo mehko. Najbrž bi vzpostavil vzajemno besedo „persten“ – ozirajoč se na slovanske jezike, bi torej vzpostavil končno obrazilo –en, ne pa slovensko –an. Sploh pa Majar ne bi razpravljaj, ali je sprejemljiva beseda kot taka ali pa je primerna kakšna druga – v ruščini je na primer „koljco“ (=kolešček), kajti v slovarsko normiranje se v glavnem ne spušta, ampak bi seveda sam ruske besede ne uporabljal.

Značilno je, da leta 1865 Majar molči o približevanju ali združevanju med slovenščino in srbohrvaščino, kar je bila v zgodnejših letih njegova izrazita težnja. Najbrž je spoznal, da ilirizem na področju jezika sploh ni potreben, če se uresniči vseslovanski sporazumevalni jezik.

Kako zelo vpliva jezik na družbeno in politično življenje, izkazuje Majar s tem, da se v uvodu naslanja na Kollárjevo razpravo o slovanski literarni vzajemnosti iz leta 1837, zlasti pa na polemično knjigo Kollárjevega kroga, ki je izšla leta 1846: Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slovaky. Med številnimi citati iz te knjige Majar na primer navaja: „O bysme tedy již jednou zmudřeli i my nesvorní svěhlaví, v ničem se sjednotiti nechtějící Slávové... Nesvornost slavjanská proměnila se již v historické přísloví, cizincům slouží ona za posměch a k rouhání se nám, my sami na sebe vzdycháme a nařikáme: my nesvorní Slávové! my roztrhaný narod!“

Kljub nekaterim pretiravanjem, čudaštvom in seveda tudi napakam je Majarjeva knjiga o vzajemni slovanščini polna duha, živosti in podjetnosti – je skratka dobra in zanimiva. Majar je pogumno izpeljal izvirmo in veliko nalogo, ob kateri sta se pokazali tudi njegova jezikoslovna nadarjenost in sposobnost. Kljub nepriljubljenosti, nesodobnosti in tako

rekoč nevarnosti svoje metode, v kolikor ustvarja umetni jezik, je vendar pri njej vztrajal s precejšnjo doslednostjo. Ni bil uspešen, a bil je družbeno daljnoviden, kar je leta 1848 izrazil s temeljnim pomembnim geslom: „Bolje je uzajemnost jiskati, nego v neuzajemnosti stati.“ Sodobniki in nasledniki Matija Majarja Ziljskega niso mogli uspešno slediti njegovemu gibljivemu načelu približevanja, medtem ko jim je njegov projekt ustaljenega umetnega jezika ostal prikrit.

RÉSUMÉ

A Slovenian Matija Majar Ziljski (1809–1892) was a priest and amateur Slavacist, who continued the ideas of Jan Kollár. In 1848 he issued in Ljubljana a book in which he proposes the unification between Slovene and Serbo–Croat languages, and also between Czech and Slovak languages. In 1865 he issued in Prague a reciprocal Slavonic grammar. He set rules of the orthography and the morphology of an artificial language – an interslavonic Esperanto, but he proposed a gradual development of this language. Although he was not successful in his endeavours, he showed a great talent for realization and his method is nowadays still interesting and current.